

סדר ישראלי חדש: מחזון למציאות

תקציר מנהלים

אלכס מינץ, חיים וייצמן, טומי שטיינר, אורי סלונים וכן אלישע

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS)

המרכז הבינתחומי, הרצליה

בברכת נשיא המדינה

וועדת היגוי ארצית

יוני 2016

חברי ועדת ההיגוי הארצית לתקווה ישראלית בסדר הישראלי החדש

יושבי ראש ועדת ההיגוי

פרופ' אוריאל רייכמן, נשיא ומייסד הבינתחומי הרצליה, יו"ר משותף ועדת ההיגוי
פרופ' אלכס מינץ, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, יו"ר כנס הרצליה, הבינתחומי הרצליה; יו"ר משותף ועדת ההיגוי

יועצת הועדה

תא"ל (מיל.) עמירה דותן, בעלים ומנכ"ל משותף – גישור נווה צדק- יישוב סכסוכים בדרכי שלום בע"מ

חברי ועדת ההיגוי

מר ח'יר אלבאז, מנכ"ל משותף אז'יק, מכון הנגב, מרכז ערבי-יהודי לשוויון, העצמה ושיתוף
ד"ר מוחמד אלנבארי, ראש המועצה המקומית חורה
מר שאול אמסטרדמסקי, כתב בכיר "כלכליסט", זוכה פרס סוקולוב
גב' אסתר ארנסטר, מנכ"לית עמותת סולם לקידום הילד המיוחד
מר חיים ביטון, מנכ"ל רשת מעיין החינוך התורני
עו"ד אסעד ג'בראן, מנכ"ל אלבטרוס פאואר, חבר ועד מנהל בעמותת קו משווה לקידום אקדמאים במגזר הערבי
תא"ל (מיל.) עיבל גלעדי, יו"ר הוועד המנהל, המכללה האקדמית גליל מערבי
ד"ר חיותה דויטש, סופרת ועורכת
ד"ר חיים וייצמן, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, בי"ס לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, הבינתחומי הרצליה
גב' דנה ויס, עיתונאית ומגישה, חדשות ערוץ 2
ד"ר אמיר חניפס, מומחה לפוליטיקה של המזרח התיכון ומנכ"ל העמותה הדרוזית למדעים ומנהיגות
גב' קארן טל, ד"ר לשם כבוד אונ' בן-גוריון, לשעבר מנהלת אורט רוג'וזין, מייסדת ומנכ"לית תובנות בחינוך
השגריר יצחק לבנון, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, בי"ס לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, הבינתחומי הרצליה
גב' סיגל מורן, ראש המועצה האזורית בני שמעון, יו"ר אזור התעסוקה עידן הנגב
מר ישראל מקוב, יו"ר מועצת המנהלים, ביולייט מדעי החיים בע"מ
גב' שירין נאטור-חאפי, מנהלת התיכון הערבי הממלכתי הראשון בלוד
ד"ר חנא סוויד, ח"כ לשעבר ויו"ר המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי
מר שאנן סטריט, מוזיקאי, חבר להקת "הדג נחש"
ד"ר דליה פדילה, מנהלת מכללת אל-קאסמי להנדסה ומדע, מרצה בבית הספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה, הבינתחומי הרצליה
מר מוטי פלדשטיין, מנכ"ל קרן קמ"ח (קידום מקצועי חרדי)
מר דויד פרל, ראש המועצה האזורית גוש עציון
גב' קנוטופסקי סיגל, מנכ"לית עמותת "עולים ביחד"
הרב מרדכי קרליץ, לשעבר ראש עיריית בני ברק
מר יואב שורק, עיתונאי ב'מקור ראשון', מחבר "הברית הישראלית"
גב' מירי שלם, מנכ"לית המכון לאסטרטגיה ציונית
רו"ח אביגיל שקוביצקי, יועצת תקציבית למוסדות ורשתות חינוך חרדיים

צוות המכון למדיניות ואסטרטגיה – IPS

מר טומי שטיינר, עמית מחקר בכיר, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, הבינתחומי הרצליה
מר מיקי אלתר, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, הבינתחומי הרצליה
מר אורי סלונים, עמית מחקר, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, הבינתחומי הרצליה
גב' הילה זיו, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, הבינתחומי הרצליה
גב' שרית בן שבת, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, הבינתחומי הרצליה
גב' מיכל דראי, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, בי"ס לאודר לממשל, הבינתחומי הרצליה
גב' חן אלישע, המכון למדיניות ואסטרטגיה, IPS, בי"ס לאודר לממשל, הבינתחומי הרצליה

הבהרה: צוות המכון מודה מקרב לב לחברי הועדה על תרומתם החשובה לגיבוש המסמך. במסמך עצמו יש ביטוי לדברי חברי הועדה שנאמרו ונכתבו לאורך השנה האחרונה. עם זאת, את המסמך הכין המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) בבינתחומי הרצליה והאחריות לכתוב בו היא על המכון וכותבי המסמך בלבד.

בנאום "ארבעת השבטים" בכנס הרצליה 2015, הציג הנשיא ראובן ריבלין את "הסדר הישראלי החדש". לטענת הנשיא, בישראל אין עוד "שבט" אחד המהווה רוב ברור בחברה אלא תהליך בו ארבעת ה"שבטים" המרכזיים – החילוני, הדתי-לאומי, הערבי והחרדי - השונים מהותית אלה מאלה, הולכים ומתקרבים בגודלם זה לזה. לדברי הנשיא, "מבנה הבעלות" על החברה הישראלית ומדינת ישראל משתנה לנגד עינינו. תמורות אלה, ציין הנשיא, יעצבו "מחדש את הזהות שלנו כ"ישראלים" וישפיעו עמוקות על הדרך בה אנו מבינים את עצמנו ואת הבית הלאומי שלנו¹. להתמודדות עם השלכות אלה הציע הנשיא את חזון "הישראליות המשותפת".

בברכת נשיא המדינה הוקמה על ידי המכון למדיניות ואסטרטגיה IPS, בבינתחומי, ועדת היגוי ארצית כדי לקדם את חזון "הישראליות המשותפת". ועדת ההיגוי, המורכבת מנציגי ארבעת השבטים, ובראשה פרופ' אוריאל רייכמן ופרופ' אלכס מינץ, קיימה בשנה האחרונה דיונים מעמיקים ושמעה דעות מומחים, במטרה לבחון את האתגרים אותם מציב חזון הנשיא, על מנת לתרגם את חזון הנשיא לצעדים מעשיים שיובילו למימוש.

מסמך זה מציג את עיקרי ההמלצות והמסקנות של דו"ח המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) המתבסס על דיוני ועדת ההיגוי. המכון הסתייע גם בניירות עמדה של שלושה סוציולוגים מובילים שתרמו מניסיונם המחקרי ליוזמה: פרופ' סמי סמוחה, פרופ' ורד ויניצקי-סרוסי ופרופ' אמיתי עציוני. הדו"ח המלא של המכון למדיניות ואסטרטגיה IPS יוצג בפתיחת כנס הרצליה 2016.

האתגר

בהרכב החברתי המתהווה בישראל, כמחצית מהאוכלוסיה אינה שותפה מלכתחילה לחזון הציוני ולאתוס היהודי-דמוקרטי המכונן של מדינת ישראל. שני שבטים – החרדי והערבי – שתוך שנים ספורות יהוו כמחצית האוכלוסיה בישראל, גם מודרים יחסית (בין אם מרצון ובין אם לאו) מהשיח ומהעשייה של הזרם הישראלי המרכזי. הם אינם שווים בזכויות, אינם שווים בחלוקת המשאבים ואף אינם נושאים באופן שווה בנטל, לא הכלכלי ולא הביטחוני. משחק סכום אפס מתנהל בין השבטים.

הנתונים מראים כי למרות מאמצים מסוימים שנעשו ונעשים בשנים האחרונות, ההשקעה הלאומית בחינוך לתלמיד בקרב החרדים והערבים נמוכה יותר, השכלתם תואמת פחות את דרישות מערכת ההשכלה הגבוהה ואת צרכי המשק והם משתכרים פחות מעמיתיהם החילונים והדתיים-לאומיים. הדברים מקבלים ביטוי גם בהתפלגות הישגים בניתוח משרד הפנים לפי אשכולות חברתיים-כלכליים (סוציו-אקונומי), כאשר הישגים הערבים והחרדיים מתרכזים באשכולות הנמוכים (1-5) ושיעור השכירים בהם המשתכרים רק עד שכר מינימום הוא הגבוה ביותר. מתאם גבוה בין השסע האתנו-תרבותי לפערים כלכליים-חברתיים הוא מכשול בגיבוש לכידות חברתית וביצירת הון חברתי - מרכיבי יסוד ביצירת הישראליות החדשה ותנאי להתקיימותה. התרחבות הפערים הכלכליים-חברתיים בישראל מסוכנת לחברה בישראל. בסופו של דבר, ישראל יכולה להיות אומת סטארט-אפ (startup nation) לכל אזרחיה, או שהעוני והפערים יגררו אותה להיות מדינת עולם שלישי לכולם.

¹ ריבלין, ראובן. 2015. החרדי, החילוני, הדתי או הערבי- אינם יכולים להרגיש שציפור נפשם נמצאת בסכנה או תחת איום, ירושלים: בית הנשיא. זמין ב-http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/news_070615_01.aspx, נצפה: 6 יוני, 2016.

לקחים מהתמודדות מדינות אחרות עם שונות אתנית-תרבותית

במרחב הדמוקרטי המערבי, בעיקר באירופה, אך לא רק בה, אנו מוצאים ארבע גישות עיקריות בהתמודדות המדינות עם שונות אתנית-תרבותית בתוך גבולותיהן:

1. לכידות חברתית: ע"פ גישה זו, לאומיות אזרחית ולכידות חברתית נתפסות כמטרות חשובות יותר מן ההכרה ב'שונות' הקבוצתית. צרפת היא הדוגמא המובהקת לגישה זו. וכן, אם-כי במידה פחותה, בריטניה, דנמרק וגרמניה.

2. אדישות ליברלית: תפיסה זו גורסת כי המדינה חייבת להיות אדישה בין כל תפיסות הטוב ועליה רק לספק מערכת של זכויות אישיות ולא לקדם לאום, תרבות או דת מסוימים.

3. רב-תרבותיות: התפיסה רואה בחיוב את השונות האתנו-תרבותית ואת שילובה במציאות היומיומית במיוחד במונחים של צריכה, בידור ותרבות. הדוגמא המובהקת לתפיסה זו היא קנדה, המיישמת את הגישה הרב-תרבותית בצורה מוסדית-חוקתית מאז שנות ה-70 של המאה ה-20. לקנדה שר לענייני רב-תרבותיות, והיא אף עיגנה בחוק את מחויבותה לרב-תרבותיות. דוגמא נוספת לגישה זו, היא אוסטרליה. לאחר שזנחה את גישת "אוסטרליה הלבנה" במהלך שנות ה-70 וראשית שנות ה-80 של המאה הקודמת אימצה אוסטרליה רפורמה מקיפה שנקראה "חברה רב-תרבותית למען העתיד".

4. אזרחות רב-תרבותית: איזון מחדש של הפוליטיקה של הפסה והכלה שהתמקדה בקבוצות דתו-אתניות, עם יותר דגש על צורות מרובות ומורכבות של אזרחות לאומית, זהויות מרובות וזכויות הפרט. בלגיה ושווייץ הן דוגמאות בולטות למימוש תפיסה זו וגם גרמניה, במידה מסוימת מאז 2005.

במציאות, כמעט אין בנמצא מדינה שניתן להתאים את כל מרכיבי מדיניותה בצורה קוהרנטית לאחת מארבע הגישות העיקריות הללו ואנו מוצאים בהן מרכיבים אותם ניתן לשייך ליותר מאשר גישה עיקרית אחת. בהתמודדות עם שונות זו, המטרה של כל המדינות בהן מדובר היתה זהה – יצירת אינטגרציה כלכלית-חברתית שנועדה למנוע אפליה ודיכוי חברתי.

בשנים האחרונות, על רקע כישלונן של מדינות רבות במרחב הדמוקרטי ביצירת אינטגרציה חפה מאפליה ודיכוי חברתי, עולה ומתחזקת הביקורת הן על גישת הלכידות החברתית והן על גישת הרב-תרבותיות. הגישה הרב-תרבותית, בגרסתה הקיצונית, כך נטען, הביאה להתפוררות החברה במדינות הדמוקרטיה המערבית שיישמו אותה ולהיווצרות חברות מקבילות בתוך המדינות. ביקורת זו יוחסה לגרמניה, שוודיה, הולנד, ואפילו בקנדה נשמעת ביקורת כי התרבות הקנדית, ערכיה וסמליה מזנחו בשם המאמץ לקידום תרבויות אחרות. גם באוסטרליה אין הסכמה גורפת למדיניות הרב-תרבותיות ומתנהל מאבק פוליטי בנושא בין המצדדים בגישה המסורתית האוסטרלית לבין המצדדים בשינוי פניה.

כתוצאה מכך, עוד במהלך שנות ה-90 של המאה הקודמת, החלו המדינות לסגת מהגישה הרב-תרבותית בגרסתה המקורית. בחלקה, נסיגה זו היתה תוצאה של פחדים בקרב קבוצות הרוב שההכלה של השונות "הלכה רחוק מדי" והיא מאיימת על אורח החיים שלהן. עם זאת, הגישה ההופכית לרב-תרבותיות – "הלכידות הלאומית" – לא הפגינה תוצאות טובות יותר, כמו בצרפת, שם היא נוהגת עד היום. באוסטרליה ננטשה גישת "הלכידות הלאומית" לטובת הגישה הרב-תרבותית וגם בדנמרק, הגישה ההופכית לרב-תרבותיות, לא הניבה תוצאות טובות. דווקא הגישה האינטגרטיבית, שהדוגמא הבולטת שלה היא שווייץ, המבססת את הלגיטימיות

שלה לא על עם אחד אלא על עם רב-גווני, הביאה לתוצאות רצויות יותר, במונחים של שילוב חברתי, תעסוקתי וכלכלי ויצירת הון חברתי.

השיח הרב-תרבותי הקלאסי הוחלף בשיח שהדגיש את האינטגרציה האזרחית--ההכרה בשונות התרבותית והאתנית במסגרת מטריית-על של זהות אזרחית משותפת. הגישה החדשה שאפה להתגבר על המגבלות של הרב-תרבותיות המטעה או הנאיבית, תוך הימנעות מחזרה לאידיאולוגיות הלאומניות המדכאות של לפני מלחמת העולם השנייה. **תפיסת "הישראליות המשותפת" עולה בקנה אחד עם גישת האינטגרציה האזרחית - שילוב אלמנטים של מדיניות רב-תרבותית עם יצירת זהות אזרחית משותפת.**

חזון הישראליות המשותפת של הנשיא ריבלין, מבטא אכן גישה אינטגרטיבית, מכילה, במסגרתה יוכל כל "שבט" להיות בטוח בשימור מרכיבי היסוד של זהותו ובמסגרתה תתגבש האחריות המשותפת מתוך הוגנות ושוויון.

מהי ישראליות משותפת?

הישראליות המשותפת – ברוח הדברים של נשיא המדינה ב"נאום השבטים" בכנס הרצליה 2015 – היא שביל הזהב. מחד גיסא, היא קוראת לשימור הזהות האתנית, תרבותית, דתית של כל המגזרים. מאידך גיסא, היא קוראת לשילוב בהסכמה של הזהות הפרטנית של כל מגזר עם זהות אזרחית כללית, משותפת. היא מבטאת על כן, גישה אינטגרטיבית-אזרחית קולקטיבית ומכילה לארבעת השבטים. המערכות היסודיות המעצבות תודעה, הן שבטיות ונפרדות, וכך, גם כנראה יישארו. ועם זאת, חזון הנשיא קורא למכנה ערכי משותף, שפה אזרחית משותפת, ואתוס משותף שבכוחם לחבר את כל המגזרים הללו יחד, במדינת ישראל היהודית והדמוקרטית. לא קהילה מאוחדת, דורש הנשיא, אלא אימוץ מכנה משותף ערכי, כפי שמציין פרופ' אמיתי עציוני².

בנאומו בכנס הרצליה 2015, הציג הנשיא גם ארבעה עקרונות לכינון השותפות החדשה – ביטחון בשימור הזהות של כל מגזר, אחריות משותפת, הוגנות ושוויון, ויצירת ישראליות משותפת.

בעקרון **הביטחון בשימור הזהות של כל מגזר** קיימת אמירה ברורה שבניסיון לכונן סדר ישראלי חדש אין הכוונה ליצור "כור היתוך" חדש. "הסדר הישראלי החדש" ייכון רק אם כל מגזר יוכל לחוש ביטחון ביכולתו לשמר את יסודות זהותו, במסגרת מארג לאומי-אזרחי רחב יותר. הביטחון בשימור הזהות של כל שבט ומגזר מותנה בכך שאזרחי הארץ יכירו ויכבדו את הזהות הקולקטיבית של כל שבט.

העיקרון השני בסדר אותו טווה הנשיא – **האחריות המשותפת** – קובע למעשה שהשבט הממלכתי-ציוני והשבט הדתי-לאומי לא יוכלו להמשיך ולשאת בנטל הלאומי לבדם. בסדר החדש, שבו ארבעה שבטים מתקרבים זה לזה בגודלם, לא יוכלו שבטים להדיר עצמם מהנשיאה בנטל ומהאחריות המשותפת לשגשוגה של המדינה ולביטחונה.

אולם, האחריות המשותפת לא יכולה להתקיים בחלל של אפליה וקיפוח. מבחינה זו, העיקרון השלישי – **הוגנות ושוויון** – הוא הצד השני של אותו מטבע עליו חקוק עיקרון האחריות המשותפת. המאמץ לאפשר

² עציוני, אמיתי. 2016. *משותפות לקהילה*, נייר עמדה במסגרת "סדר ישראלי חדש".

הזדמנות הוגנת, נגישה ושווה לכל ישראלי וישראלית – מכל שבט שהוא – על מנת למצות את הפוטנציאל היצירתי והיצרני שלה ושלו הם המפתח לא רק לחברה מכילה ומכבדת, אלא תנאי יסוד להבטחת צמיחת הכלכלית של ישראל. ההזדמנות השווה לפתח ולממש את כישורם של כלל צעירי הארץ הינה בעלת חשיבות דרמטית – לא רק למען הפרט ולא רק למען צמיחה כלכלית. הנגשת שוק העבודה ושילוב כלל השבטים בכלכלה הישראלית חיוניים גם ליצירת ממשק בין השבטים וליצירת התנאים ההכרחיים להכרת האחר וכיבודו במרחב הציבורי הישראלי. זו גם מהווה התשתית הנדרשת לביסוסה של תחושת אחריות משותפת.

העיקרון הרביעי והמאתגר ביותר מתמקד בכינונו של המארג המשותף – **ביצירת הישראליות המשותפת**. החזון הציוני המכונן של מדינת ישראל לא יוכל עוד להוות יסוד בלעדי במרחב הישראלי המתהווה. מבחינת שני השבטים הציוניים – אין זה אומר ויתור על החלום הציוני, אלא שלב חדש שבו יצטרפו בני הארץ לאפיין ולהגדיר אתוס משותף – שישמש נדבך נוסף, מכיל ומשלב.

המלצות לקידום הישראליות המשותפת

ניכר שטרם בשלה השעה לניסוח מדויק של אתוס ישראלי ושפה אזרחית שיהיו בבסיס הישראליות המשותפת. השאיפה הראויה לבנייתה של "מדורה" בין-שבטית משתפת ומכילה נראית לעת הזו קשה להשגה. ועל כן, ההמלצות המובאות מטה הן בחלקן פרקטיות ומשקפות את המכנה המשותף הקיים בין השבטים ובחלקן האחר נועדו ליצור את התנאים שיאפשרו יצירת שיח שונה ודפוסים חדשים של שותפות בין המגזרים והקהילות, כאשר המטרה היא קידום הישראליות המשותפת.

מומחי המכון למדיניות ואסטרטגיה IPS רואים חשיבות רבה **למהלכים מוסדיים** שישרישו את רעיון הישראליות המשותפת – להלכה ולמעשה. המיסוד – שמתבטא הן בצעדי מדיניות קונקרטיים והן ביצירת מוסד לאומי חדש – הוא מהלך חיוני, במיוחד על רקע השסעים העמוקים בין השבטים. הגישה המוסדית מקטינה את התלות בחילופי אישים ו"מצבי רוח פוליטיים", גם אם אינה מבטלת אותה לחלוטין. מעבר לכך, ועל רקע גילויי גזענות ועוינות בחברה הישראלית, קיימת חשיבות פוליטית וציבורית רבה למיסוד מדיניות ומוסדות שיקדמו את הישראליות המשותפת – היות שבעצם ההחלטה על קידום מהלכים מעין אלה, קיימת הכרה רשמית בשינוי פניה של החברה הישראלית ובדרך להתמודדות עם ההשלכות.

המלצות המכון למדיניות ואסטרטגיה IPS לקידום ישראליות משותפת כוללות את הרכיבים הבאים³:

1. חינוך – מערכת החינוך היא המסגרת העיקרית בה מתעצבת התודעה האזרחית. למרות – ואולי בשל – העובדה שהן שבטיות ונפרדות וכך יישארו, מערכת החינוך היא כלי מרכזי לקידום הישראליות המשותפת מתוך כיבוד זכויות וחובות כל השבטים.

מערכת החינוך צריכה לקדם שתי מטרות:

- הטמעת הזהות המורכבת – קהילתית-אתנית-תרבותית ואזרחית
- שוויון בין "השבטים" באמצעות העדפה מתקנת בתקצוב לתלמיד

מטרות אלה יושגו באמצעות:

(1) חיזוק ההשכלה הגבוהה המשותפת

(2) תכניות להכרת האחר: לימוד הנרטיב הציוני, החרדי, הערבי, הדתי-לאומי, בכל בתי הספר

³ לפרוט ההמלצות, ראה דו"ח המכון למדיניות ואסטרטגיה IPS, לסדר ישראלי חדש, שיוגש לנשיא המדינה בכנס הרצליה, 2016

- (3) קידום חקיקת חוק החינוך הציבורי
 (4) שלוש שפות-אם לכל תלמיד בישראל – עברית, ערבית, אנגלית
 (5) קידום הישראליות המשותפת בבתי הספר כאחד המדדים להצלחת בית הספר

2. "חג החגים" – כצעד לקידום הישראליות המשותפת במסגרת המרחב הציבורי, יאומץ "חג החגים" כחג כלל ישראלי; חיפה תישמר כמרכז החג הזה ועם זאת, פעילויות במסגרת החג יקוימו בכל הארץ; החג יהיה חג אזרחי ומהותו שילוב ושיתוף כלל אזרחי המדינה, בני כל ה"שבטים"; יפותחו תכנים שכל ה"שבטים" יוכלו להסכים עמם. על פי ויניצקי-סרוסי, אין אומה מודרנית שקמה ללא דת אזרחית פעילה, ללא נאמנות מעין דתית, המלכדת אנשים גם בחברה שהיא חילונית ביסודה ובהגדרתה⁴.
3. אשכולות אזוריים – בשנים האחרונות, החלו יוזמות מקומיות להקמת "אשכולות" אזוריים. באשכולות אלה נכללים ישובים מכל הסוגים (עירוניים, כפריים, קהילתיים) ומאפייני האוכלוסייה בהם מגוונים (בני כל ה"שבטים"). אנחנו ממליצים למסד את מודל האשכולות האזוריים ולהחיל אותו בכל הארץ, כאמצעי לקידום השוויון וקידום צדק של חלוקה מחדש.
4. כלכלה – נקיטת צעדים מעשיים לקידום השוויון הכלכלי בין כל מגזרי האוכלוסיה במרכזים האורבניים ובפריפריה. יצירת מקומות עבודה מתגמלים באזורי הפריפריה; קידום תעשיות ההייטק בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית; סיוע וקידום עסקים קטנים ובינוניים; הכשרה מקצועית במקצועות מתגמלים; שוויון מהותי בחלוקת המשאבים הלאומיים; שוויון מהותי בהעסקת בנות ובני כל השבטים במגזר הציבורי – ממשלי ועסקי. רווחה כלכלית לכל היא תנאי להתקיימות "הישראליות המשותפת".
5. בריאות - הקמת מתקני בריאות ושירותי בריאות מתקדמים בפריפריה, כולל בישובים מרוחקים ובישובים הערביים והבדווים.
6. ארנונה - קידום שוויון בארנונה ממשלתית: הקמת מוסדות ממשלתיים בישובי הפריפריה, וכן בערים ערביות.
7. הקמת רשות לישראליות משותפת – כדי שהישראליות המשותפת לא תישאר בגדר הכרזה בלתי ממומשת או משאת נפש רחוקה, יש לקדם את מיסוד שיתוף הפעולה של ארבעת ה"שבטים" במסגרת רשות ממלכתית שתוקם מכח החלטת ממשלה ובאישור הכנסת ותהיה כפופה לנשיא המדינה. רק רשות ממלכתית תוכל לקדם בצורה רצינית מדיניות ממשלתית המקדמת את העקרונות אותם הציג הנשיא – החל מליבון סוגיות של נשיאה משותפת באחריות ובנטל, בבקרה ציבורית על הרשות המבצעת (למשל, קידום תכניות חינוכיות) וכלה בהעלאת המודעות ובניית תמיכה ציבורית רחבה בחסות נשיא המדינה. רשות זו תפעל תוך הבטחת שיתוף מלא של כל השבטים ובשוויון מגדרי.
- בהצגת המלצות אלה, אין הכוונה להפחית מגודל המשימה. אין אדם אחד, אין שבט אחד שיוכל להרים את המשא הזה לבדו. את הישראליות המשותפת ניתן יהיה ליצור רק בגישה אינטגרטיבית-מוסדית המתייחסת למכלול התחומים המרכיבים את חיינו. המיטב שאנחנו יכולים להציע הם כיוונים ומטרות. תהיה זו משימתה הראשונה של "הרשות לישראליות המשותפת" לגבש ולהציג תכנים ותכניות בתחומים השונים, אלה שהצגנו כאן ואחרים. לשם כך, תפעיל הרשות לישראליות המשותפת מומחים בתחומים השונים, בני כל השבטים, והקהילות, תוך שוויון מגדרי ושיתוף מלא של הציבור.

⁴ ויניצקי-סרוסי, ורד. 2016. חג לכלום: על קולקטיב זהות ישראלית ויצירת המשותף, הרצאה בועדת ההיגוי "לסדר ישראלי חדש", הבינתחומי הרצליה.

8. קידום "הישראליות המשותפת" היא מעשה רב-תחומי הנוגע בכל תחומי החיים והמדיניות הציבורית. ככזה, הוא יעד ראוי ביותר להשקעת מקצת התמלוגים הצפויים משדות הגז, במסגרת "קרן העושר" שתוקם.

חסמים ומגבלות ליצירת "ישראליות משותפת"

בדרך ליצירת הנוסחה ל"ישראליות המשותפת" ב"סדר הישראלי החדש", ניתן לזהות מספר חסמים ומגבלות שעליהם יש לגבור.

ראשית, נקודת המוצא - חוסר האיזון בשאלת החובות והזכויות של אזרחי המדינה – הנשיאה המשותפת בנטל. הביטוי הבולט לסוגיה טעונה ומקטבת זו היא שאלת השירות הצבאי והאזרחי, אולם אין היא בלעדית. גם שאלת ההשתתפות בכוח העבודה – בעיקר של גברים חרדים ונשים ערביות – היא מימד משמעותי לסוגיית הנשיאה בנטל, למרות שבשני המקרים המגמה מצביעה על השתתפות גדלה, גם אם צנועה.

שנית, בסביבה שבה מתקיימת דומיננטיות של ראייה ושיח ביטחוניים, עלול הרוב לחסום את קידום הפוליטי של המיעוטים. גישתם של שלושה מתוך ארבעת השבטים (החילוני, הדתי-לאומי, החרדי) אל השבט הרביעי, הערבי, נגועה בגישה ביטחונית. בחלקים ניכרים של החברה היהודית, הערבי נתפס כמי שנאמנותו למדינה מוטלת בספק והוא חשוד תמידי. ואכן, השבט הערבי מודר ממרכזי הכח וקבלת ההחלטות במדינה. במציאות זו, אפילו אם המיעוט יוכל להשמיע את דרישותיו, דינו להידחות על-ידי הרוב והמדינה.

שלישית, לשבטים השונים יש חששות ביחס למימד הערכי ואופייה הדמוקרטי-ליברלי של המדינה. בעיני השבט הממלכתי-ציוני, השבט החרדי והשבט הדתי-לאומי נתפסים כמתגרים יותר מהשבט הערבי, מבחינה תרבותית ובהשפעה הפוטנציאלית שלהם על אורח החיים החילוני. בחברה הערבית ובחברה החרדית מתקיימת הדרת נשים ואי-שוויון מגדרי, שאינם עולים בקנה אחד עם דמוקרטיה ליברלית. כמו כן, בחלקים לא מבוטלים של השבט הדתי-לאומי מתעוררים סימני שאלה ביחס לקבלת מרות המדינה ועליונות שלטון החוק. מאידך גיסא גם השבט החילוני לוקה בתפיסת עליונות ערכית ביחס לשבטים האחרים, זו מתבטאת בעיצוב מוסדות ציבור רק על-פי דמותם. כאמור, גם הנשיא בנאומו בכנס הרצליה התייחס לסוגיית "שינוי הבעלות".

שלושת החסמים הללו כמו גם קשיים אחרים, למשל המערך הפוליטי המורכב במדינת ישראל, התנגדויות פוליטיות ובירוקרטיות צפויות ואחרים, חושפים את מורכבות האתגר בקידום הישראליות המשותפת. השינוי במבנה יחסי הרוב-מיעוט בישראל לעבר מבנה "ארבעה שבטים" הופך את קידום הישראליות המשותפת לחיונית. זאת ועוד, המגמה הנוכחית של רב-קוטביות גדלה במבנה רב-שבטי, מעודדת את העמקת השסעים והבידול בין הקהילות ומקשה על עיצוב הישראליות המשותפת.

יחד עם זאת, יש לציין גם את התנאים המעודדים והמאפשרים קידום ישראליות משותפת. פרופ' סמוחה טוען למשל, כי לארבעת השבטים יש ישראליות משותפת שכוללת מספר אבני יסוד ובהן: "פלורליזם תרבותי-דתי, דמוקרטיה, מדינת רווחה, דפוסי חשיבה והתנהגות אופייניים, חלוקת הארץ, הצביון היהודי של המדינה והשפה העברית". כך, הלכה למעשה מתקיימת בישראל מדיניות של הכרה בשונות התרבותית של השבטים השונים, בפלורליזם תרבותי-דתי.⁵

גישה זו נותנת יסוד ותקווה להאמין ביכולת החברה הישראלית לקדם הישראליות המשותפת בנחישות ובהצלחה, בתנאי שהחברה הישראלית אכן תיטול על עצמה את המשימה.

⁵ סמוחה, סמי. 2016. *ישראליות משותפת מתוחמת*, הרצאה בועדת ההיגוי "לסדר ישראלי חדש", הבינתחומי הרצליה.